

УДК 35.088.6(47+57)“19”

СЕРЬОГІН Сергій Михайлович,
д-р наук держ. упр., проф.,
директор ДРІДУ НАДУ

БОРОДІН Євгеній Іванович,
д-р іст. наук, проф.,
перший заст. директора ДРІДУ НАДУ

РАДЯНСЬКИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ

Розглядається радянський досвід професійної освіти державно-управлінських кадрів, зокрема діяльність навчальних закладів системи партійної освіти та підвищення кваліфікації керівних працівників народного господарства з підготовки партійних та радянських працівників.

Ключові слова: професійна освіта, підготовка державно-управлінських кадрів, система партійної освіти КПРС, підготовка партійних та радянських кадрів.

Серегин С. М., Бородин Е. И. Советский опыт профессионального образования государственно-управленческих кадров

Рассматривается советский опыт профессионального образования государственно-управленческих кадров, в частности деятельность учебных заведений системы партийного образования и повышения квалификации руководящих работников народного хозяйства по подготовке партийных и советских работников.

Ключевые слова: профессиональное образование, подготовка кадров для государственного управления, система партийного образования КПСС, подготовка партийных и советских кадров.

Serjogin S. M., Borodin E. I. Soviet experience of the professional training of state administrative staff

The soviet experience of the professional training of state administrative staff, in particular activity of educational establishments of the party education system and in service training for managerial staff of national economy for party and soviet officials training is considered.

Key words: professional training, professional training of state administrative staff, system of party education of CPSU, party and soviet officials training.

Постановка проблеми. Розбудову нового інституту державної служби в Україні було розпочато в комплексі з демонтажем системи державного управління радянського типу з усіма її складовими, у тому числі й системи професійної освіти. У зв'язку з цим, на наш погляд, доречно в межах пропонованого дослідження зупинитися на висвітленні радянського досвіду підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів (партійних, радянських, комсомольських тощо) СРСР.

Актуальність зазначеного підходу підсилюється такими обставинами: по-перше, модернізуючи вже запроваджену систему, важливо час від часу звертатися до тієї стартової позиції, з якої почалася суспільна трансформація, а по-друге – вже нагромаджено певний матеріал для порівняння двох трансформацій, які відбулися відповідно після жовтня 1917 р. та серпня 1991 р. Важливим фактором є те, що в обох випадках ішлося про рішучу відмову не тільки від попередньої надбудови, але й ще від фундаментальних засад (питання власності, ідеології, світоглядних цінностей тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню підготовки кадрів у радянський період було присвячено багато публікацій, які в більшості своїй були суттєво заідеологізовані. У перебудовний період це питання було розглянуто крізь призму виховання керівних кадрів в Україні [13]. У роки незалежності до деяких питань зазначеної проблематики зверталися С. Серьогін [11; 12], П. Назимко, Л. Гогіна, О. Воронько, Ю. Іванченко [6], Г. Кривчик [4] та інші науковці, висвітлюючи історію підготовки кадрів управління, державної служби тощо. Проте дослідження досвіду реформування професійної освіти державно-управлінських кадрів потребує поглибленого вивчення досвіду зазначеної діяльності владних інституцій.

Мета статті – розглянути радянський досвід професійної освіти державно-управлінських кадрів, зокрема діяльність навчальних закладів системи партійної освіти та підвищення кваліфікації керівних працівників народного господарства з підготовки партійних та радянських працівників.

Виклад основного матеріалу. Особливість радянської системи державного управління, як відомо, полягала в керівній ролі єдиної в країні партії, що, у свою чергу, відобразилось у підпорядкуванні всієї формальної державної структури (радянських органів) партійної ієрархії. Партійні кадри були головною опорою влади, а радянські (як і профспілкові, комсомольські) – допоміжним апаратом. До того ж система ротацій передбачала, що постійно відбувалася зміна статусу: партійний працівник переходив на радянську роботу і, навпаки, радянські працівники були кадровим резервом для партійного апарату. Зазначена особливість відображалася й на системі професійної освіти державно-управлінських кадрів.

Після перемоги Жовтневої революції партія більшовиків та її Центральний Комітет (ЦК), відчуваючи нестачу кваліфікованих кадрів, почали приділяти значну увагу підготовці власних управлінських та ідеологічних кадрів. За їх опікою створювалася система спеціальних, у тому числі й суто партійних, навчальних закладів.

Так, ще в червні 1918 р. у Москві були відкриті агітаційно-пропагандистські курси при ВЦВК. У січні 1919 р. ці курси були реорганізовані в школу радянської роботи для підготовки повітових та волосних партійних і радянських робітників. У березні того самого року за рішенням VIII з'їзду більшовицької партії на базі цієї школи створюється Центральна школа партійної і радянської роботи, яка з другої половини 1919 р. стала називатися Комуністичним університетом ім. Я. М. Свердловя. Це був перший партійний навчальний заклад вищого типу, який готував кадри партійних, радянських, профспілкових працівників, більшовицьких пропагандистів та лекторів. Основне місце в програмі Комуністичного університету належало суспільно-політичним дисциплінам, велика увага приділялася природничим наукам. Крім того, слухачі вивчали російську мову, арифметику, алгебру, геометрію та ін. До викладання були залучені провідні політичні, державні та суспільні діячі. При університеті в різний час існували короткотермінові курси, вечірній, недільний і заочний університети, вечірня радянсько-партійна школа, зразкова школа

політграмоти тощо. Досвід роботи та навчальні програми цього університету були покладені в основу створення спеціальної системи партійно-господарських навчальних закладів. Значна увага приділялася і підготовці кадрів для роботи на місцях. Для цього в Москві в 1921 р. за рішенням ЦК створюються нові спеціальні партійні навчальні заклади. Це, зокрема, були Комуністичний університет працівників Сходу ім. І. В. Сталіна (КУПС) та Комуністичний університет національних меншин Заходу (КУНМЗ), які існували до 1936 р. У КУПСі навчалися представники 67 національностей Сходу. З часом, відповідно до рішень X з'їзду РКП(б), було поставлено завдання створити в кожному губерньському місті радпартшколу з двома-трьома випусками на рік. На виконання цього рішення в Україні в 1922 р. вже працювали Комуністичний університет ім. Артема і 19 партшкіл [12, с. 199 – 200]. До мережі партійних вищих навчальних закладів належали також Академія комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської, Ленінградський політико-просвітній комвуз, Московський, Український, Ленінградський комуністичні інститути журналістики, інші навчальні заклади, у тому числі й галузевого профілю, кількість яких невпинно зростала, але якість освіти вимагала поліпшення.

Поява партійних та радянських шкіл базувалася на визнанні того факту, що управлінську підготовку неможливо здійснити лише шляхом практичної діяльності та самоосвіти. Комуністичні ідеологи М. І. Бухарін та Є. О. Преображенський у книзі «Азбука комунізму» (1919 р.) особливо підкреслили цю обставину. Окрім цього, вони зазначили, що партійно-радянські школи мають обслуговувати будівництво радянського апарату. Автори книги визнали, що ці заклади освіти управлінців виникли як випадкові курси та перетворилися й продовжували перетворюватися на постійні інститути партійних та радянських працівників.

Привертає увагу та обставина, що М. І. Бухарін та Є. О. Преображенський одночасно писали про партійно-радянські школи як єдиний вид закладу та про кожний з них окремо – про радянські та партійні школи окремо. Школи радянської роботи, на їх погляд, мали навчити робітників, що беруть участь у радянському будівництві та управлінні державою, не повторювати помилок попередників, вчитися на помилках інших, на помилках, які держава вже оплатила. Мережу подібних закладів вони вважали за потрібне створити в кожному губерньському місті.

Доволі неординарною була характеристика партійних шкіл: «Що стосується партійних комуністичних шкіл, то вони докорінно змінюють свій характер у період фактичного переходу до комунізму. Зі шкіл певної партії, що спираються на пролетаріат, із суто політичних шкіл вони перетворюються на школи перебудови суспільства, отже, у державні школи» [3] (тут і далі переклад наш. – С. С., Є. Б.).

Так формувався підхід щодо нової системи професійного навчання керівних кадрів, відповідно до якого стрижнем усієї структури закладів з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації має бути партійна складова. У цьому напрямі й розвивалася зазначена система весь час існування СРСР. Окрім партійних закладів освіти створювалися комсомольські, профспілкові, радянські, відомчі, галузеві, але всі вони були допоміжними елементами в загальній конструкції партійно-радянської влади, у центрі якої були КПРС з її навчальними закладами.

З метою вдосконалення професійного навчання управлінців постановою Ради Народних Комісарів РСФРР від 11 лютого 1921 р. було створено Інститут червоної професури (ІЧП), загальне керівництво яким здійснював ЦК РКП(б). Головним завданням ІЧП була підготовка висококваліфікованих кадрів для викладання у вищих школах республіки економічних, юридичних, історичних і філософських дисциплін. У 1931 р. було організовано 10 самостійних ІЧП – економічний, аграрний, світового господарства і світової політики, філософський, історичний та ін. Ще на початку становлення радянської влади у 1918 р. була заснована Комуністична академія (спочатку вона називалася Соціалістичною академією суспільних наук), яка мала розробляти наукові проблеми суспільствознавства та природознавства. До її складу входила мережа різних науково-дослідних інститутів: історії, філософії, світового господарства, світової політики та ін. У такий спосіб створювалась наукова база не тільки обґрунтування та вдосконалення комуністичної ідеології, а й теоретичних основ державного будівництва. У подальшому Комуністична академія злилася з Академією наук СРСР.

Система підготовки партійно-пропагандистських, радянських та господарських кадрів удосконалювалася впродовж усього періоду існування Радянського Союзу. У різні роки було створено Комуністичний університет ім. Я. М. Свердлова (1935 р.), Вищу партійну школу (ВПШ) при ЦК ВКП(б) (1939 р.), партшколи в областях, краях, республіках. Для підготовки науково-педагогічних кадрів системи навчання

партійних, радянських та господарських кадрів у 1946 р. рішенням ЦК КПРС було створено Академію суспільних наук при ЦК КПРС як провідний навчальний заклад країни з підготовки вищих партійно-радянських працівників за системою аспірантури [12, с. 201]. Система вищих партійних шкіл та Академія суспільних наук привертають особливу увагу, оскільки вони були стрижнем усієї системи професійної освіти державно-управлінських кадрів радянського періоду з другої половини 1940-х до початку 1990-х рр., проіснувавши лише з деякими змінами майже півстоліття.

Вищі партійні школи фактично розпочали свою діяльність у 1946 р. при ЦК КПРС, а також ЦК компартій союзних республік, обкомах та крайкомах партії (в Україні – ВПШ при ЦК КПУ, Сталінська, Харківська, Дніпропетровська, Одеська, Львівська, Ужгородська, Симферопольська, Тернопільська, Станіславська партійні школи з трирічним терміном навчання). У 1946 – 1956 рр. зазначений тип навчальних закладів закінчило більше ніж 60 тис. осіб (55 тис. – місцеві партійні школи, більше ніж 8 800 осіб – ВПШ при ЦК КПРС).

Окремо було визначено проблему надмірної кількості існуючих шкіл: «ЦК КПРС вважає, що за сучасних умов, коли значна частина партійних та радянських кадрів пройшла підготовку, немає потреби мати партійні школи в контексті області й республіки, тому що це приводить лише до розпилення сил та коштів і знижує якість підготовки» [8]. А вихід було знайдено у створенні на базі вже існуючих трирічних шкіл великих міжобласних партійних шкіл, які б давали повну вищу партійно-політичну освіту та глибокі знання в галузі економіки народного господарства (саме такі, а не суто політичні – *авт.*)

В Україні з'явилися оновлені чотирирічні міжобласні партійні школи в Харкові, Одесі, Львові, Дніпропетровську та Сталіно. При цьому діяла ВПШ при ЦК КПУ у Києві, яка працювала за програмами та терміном навчання міжобласних шкіл. Представники УРСР мали змогу навчатися у ВПШ при ЦК КПРС та Заочної ВПШ при ЦК КПРС. Припинили свої існування Ужгородська, Симферопольська, Тернопільська, Станіславська ВПШ.

Проаналізувавши десятирічний досвід діяльності системи ВПШ, ЦК КПРС 26 червня 1956 р. ухвалила постанову «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки керівних партійних та радянських кадрів». Серед основних недоліків, що мали місце на той час у системі навчання, було названо такі:

- у навчальних планах шкіл мало часу виділяється на вивчення конкретної економіки, організації промислового та сільськогосподарського виробництва;
- викладання партійного будівництва, радянської економіки проводиться у відриві від практики роботи та передового досвіду;
- у викладанні суспільних дисциплін мають місце догматизм, начотництво, неглибоке вивчення проблемних питань;
- на навчання зараховуються працівники, що випробували себе на практичній роботі.

Вищі партійні школи всіх типів було віднесено до списку вищих навчальних закладів, а особам, які їх закінчували, видавали дипломи про закінчення вищого навчального закладу. Право навчатися в чотирирічних партійних школах отримували члени КПРС за рекомендаціями обкомів, крайкомів та ЦК КП союзних республік, що позитивно виявили себе на партійній та радянській роботі, віком до 35 років за наявності як мінімум середньої освіти. Привертає увагу те, що слухачам чотирирічних партійних шкіл виплачувалася стипендія в розмірі заробітної плати з попереднього місяця роботи (від 1 000 до 1 700 крб на місяць), а на кожного утриманця виділялася дотація в розмірі 100 крб на місяць на кожну особу.

Навчальний план чотирирічної ВПШ включав такі дисципліни: історія КПРС; діалектичний та історичний матеріалізм; політична економія; історія міжнародного робітничого та національно-визвольного руху; історія СРСР; партійне та радянське будівництво; основи радянського права (громадянське, трудове та колгоспне); економічна географія СРСР та зарубіжних держав; економіка, організація та планування підприємств промисловості, будівництва та транспорту; економіка, організація та планування сільськогосподарських підприємств; енергетична база промисловості; технологія найважливіших галузей промисловості; виробниче та громадянське будівництво; загальне землеробство та рослинництво з основами агрохімії; тваринництво; механізація та електрифікація сільського господарства; планування місцевого господарства та культурного будівництва району; торгівля, фінанси та кредит; бухгалтерський облік та аналіз балансу; статистика; математика. До того ж запроваджувалася двомісячна виробнича практика. А іноземну та російську мови вивчали факультативно, як і предмет «Автосправа з практикою керування

автомобілем» [7]. У 1956 – 1958 рр. для підготовки партійних та радянських керівників було створено 52 радянсько-партійні школи [14, с. 663].

Як зазначають дослідники діяльності ВПШ, реформування їх діяльності дало позитивні результати. Мова йшла про наукову обґрунтованість, планомірність та комплексний підхід до обліку потреб партійних та радянських органів у керівних кадрах та реальних можливостях даного колективу в підготовці резерву. У планах соціального розвитку колективів, планах роботи з кадрами, як правило, один із розділів присвячувався здійсненню комплексу заходів з підготовки резерву кадрів. За всіх позитивних моментів цієї роботи були й негативні прояви: формалізм, бюрократизм, протекціонізм [14, с. 663].

У подальшому процес прийому на навчання у ВПШ видозмінювався. Так, відповідно до постанови ЦК КПРС від 1 вересня 1972 р. «Про заходи щодо поліпшення підготовки партійних та радянських кадрів в ВПШ при ЦК КПРС» у всіх ВПШ, крім глибокої підготовки з марксизму-ленінізму, теорії та практики партійної та радянської роботи, велика увага приділялася вивченню питань управління народним господарством, соціальної психології і педагогіки в партійній роботі, досвіду соціалістичних країн – членів РЕВ. У навчальному процесі значне місце відводилося методології застосування знань на практиці, освоєнню мистецтва керівництва соціально-економічними процесами і роботою в масах. У 1974 р. діяло 14 ВПШ. У 1946 – 1974 рр. всі ВПШ закінчило понад 166 тис. осіб [7].

На завершальному етапі свого існування ВПШ мали у своєму складі два відділення: на базі вищої освіти з дворічним терміном навчання (давали вищу партійно-політичну освіту) та на базі середньої освіти з чотирирічним терміном навчання (давали вищу загальну та партійно-політичну освіту). У ВПШ приймалися члени партії (до 40 років на дворічне та до 35 років – на чотирирічне відділення), які мали партійний стаж не менше ніж 3 роки та досвід партійної, радянської, комсомольської, журналістської роботи, а також комуністи – робочі та колгоспники, які виявили організаторські здібності у виборних партійних та радянських органах (у 1974 – 1975 рр. на чотирирічних відділеннях більше ніж 1/3 слухачів). У ВПШ існували кафедри історії КПРС, марксистсько-ленінської філософії, політекономії, наукового комунізму, партійного будівництва, радянського державного будівництва та права, міжнародного комуністичного та національно-визвольного руху, радянської

економіки та управління народним господарством, журналістики, російської мови, іноземних мов та ін. ВПШ вели науково-дослідну роботу з вивчення питань удосконалення стилю та методів партійної та державної діяльності. Навчально-методичне керівництво ВПШ здійснювали Вища партійна школа при ЦК КПРС та Заочна вища партійна школа при ЦК КПРС (ЗВПШ, термін навчання 3 роки на базі вищої освіти та 5 років на базі середньої освіти). ЗВПШ працювали за навчальними планами та програмами очних ВПШ, мали 2 філіали, 16 відділень, з яких 14 – на базі місцевих ВПШ, 97 навчально-консультативних пунктів; розробляли та видавали підручники, навчально-методичні посібники для ВПШ та радянсько-партійних шкіл [7].

ВПШ при ЦК КПУ з 1962 р. приймала на навчання партійних, радянських та комсомольських працівників, працівників засобів масової інформації з вищою освітою та надавала вищу партійну освіту за два роки за денною формою, та за три роки – на заочному відділенні. При ній працювали міжреспубліканські курси підвищення кваліфікації керівних кадрів партійних та радянських працівників.

Статус Академії суспільних наук при ЦК КПРС було визначено таким чином – «вищий партійний учбовий заклад, який готує теоретичних працівників для центральних партійних установ, ЦК компартій союзних республік, райкомів та обкомів КПРС, а також викладачів вузів, наукових працівників науково-дослідних установ та наукових журналів». В Академії йшла підготовка фахівців з історії КПРС, загальних проблем політичної економії, економіки промисловості, економіки сільського господарства, світової економіки, діалектичного та історичного матеріалізму, критики сучасної буржуазної філософії та соціології, наукового комунізму, історії радянського суспільства, історії міжнародного комуністичного робітничого та національно-визвольного руху, літературознавства, мистецтвознавства та журналістики. У 1964 р. при Академії суспільних наук при ЦК КПРС було створено Інститут наукового атеїзму. Усією навчально-науковою підготовкою аспірантів, яка тривала три роки, керували кафедри академії. Наприкінці третього року навчання аспіранти захищали дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Кафедрам Академії було надано право присуджувати наукові ступені кандидата наук з подальшим затвердженням Вченою радою академії. Академія

суспільних наук при ЦК КПРС мала спеціалізовані ради, які приймали до захисту дисертації на здобуття вченого ступеня доктора наук із суспільних наук [1].

Окрім партійних навчальних закладів у СРСР державно-управлінські кадри готувалися в спеціальних навчальних закладах центральних органів виконавчої влади. У довоєнний період ця система була дуже неоднорідною та часто підпадала під реорганізацію. Тоді існували галузеві академії (з серпня 1938 р. по 1941 р.), Всесоюзна правова академія (з січня 1935 р. по 1941 р.), Вища дипломатична школа Міністерства закордонних справ СРСР (з серпня 1939 р.) та ін. У післявоєнний період існували: Вища школа харчової промисловості Міністерства промисловості товарів СРСР (липень 1952 р. – вересень 1956 р.), Вища заготівельна школа Міністерства хлібопродуктів СРСР (липень 1949 р. – вересень 1956 р.), Вища торгівельна школа Міністерства торгівлі СРСР (серпень 1948 р. – вересень 1956 р.), Вища школа промислової кооперації Центрпромади (серпень 1952 р. – квітень 1961 р.), Всесоюзна вища фінансова школа Міністерства фінансів СРСР (червень 1952 р. – вересень 1956 р.), Вища кооперативна школа Центрсоюза (1953 – 1959 рр.) та ін.

У післявоєнний період навчальні заклади при центральних органах виконавчої влади були впорядковані, але відбувався процес їх удосконалення.

У системі партійної освіти існували також заклади, які не надавали вузівського диплому, а обмежувалися відомчим документом про набуття політичних і управлінських знань. Ідеться про університети марксизму-ленінізму. Так, у 1978 р. в Україні працювало 26 університетів марксизму-ленінізму, у яких навчалося 63 тис. осіб, у тому числі членів КПРС – 41 987. Як зазначають дослідники, диплом про закінчення вечірнього університету марксизму-ленінізму став майже обов'язковою умовою висунення на будь-яку керівну посаду. А партійні організації ретельно виконували рознарядки вищих партійних органів щодо направлення на навчання до університетів своїх комуністів [5, с. 443].

Спільною для радянських працівників й керівників підприємств, установ та організацій (зрозуміло, що на той час усі вони були тільки державними) була система перепідготовки та підвищення кваліфікації. Так, Рада Міністрів СРСР 6 червня 1967 р. затвердила постанову № 515 «Про вдосконалення системи підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів промисловості, будівництва, зв'язку й торгівлі», відповідно до якої інститути підвищення кваліфікації й курси підвищення

кваліфікації при міністерствах та відомствах мали створюватися міністерствами й відомствами СРСР та Радами Міністрів союзних республік за згодою з Держпланом СРСР, Міністерством вищої та середньої освіти СРСР та Міністерством фінансів СРСР.

На 1 січня 1989 р. у Радянському Союзі діяло 356 інститутів підвищення кваліфікації керівних робітників та спеціалістів, удосконалення вчителів та лікарів, вищих шкіл управління, 188 філіалів інститутів. Важливу роль у підвищенні кваліфікації працівників центрального апарату міністерств та відомств відігравали міжгалузеві й галузеві інститути підвищення кваліфікації. Керівні працівники й спеціалісти центрального апарату Міністерства фінансів СРСР та різноманітних банків СРСР підвищували свою кваліфікацію у Всесоюзному міжгалузевому інституті підвищення кваліфікації фінансових та банківських працівників за 62 спеціалізаціями.

Наступний етап розвитку системи підвищення кваліфікації державних службовців розпочався після виходу постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 28 травня 1970 р., відповідно до якого було створено Інститут управління народним господарством при Державному комітеті з науки та техніки Ради Міністрів СРСР. Метою цього освітнього закладу було підвищення кваліфікації керівних працівників, засвоєння наукових основ управління, організації виробництва та планування для забезпечення підвищення ефективності всього народного господарства. Навчання в інституті тривало до трьох місяців з відривом від виробництва. Зі створенням Інституту управління народним господарством уперше в Радянському Союзі почалося систематичне підвищення кваліфікації керівників вищої ланки державного управління.

Подальше реформування системи підготовки керівних кадрів було врегульовано постановою ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 10 жовтня 1977 р. «Про організацію Академії народного господарства» (при Раді Міністрів СРСР). Уперше підготовка керівних кадрів органів управління народним господарством передбачала оволодіння слухачами науковими основами розвитку економіки, сучасними науковими методами управління, організації та планування народного господарства. Період навчання в Академії було встановлено до двох років з відривом від виробництва. Щорічно приймалося до 100 осіб у віці до 45 років з вищою освітою з відповідальних працівників міністерств, відомств, партійних та радянських органів,

керівників об'єднань, великих підприємств та організацій, тих, що позитивно зарекомендували себе на практичній роботі та виявили потенційні можливості для подальшого посадового зростання. Тоді ж Академії народного господарства було передано Інститут управління народним господарством.

Ураховуючи процес реформування економіки та демократизації суспільства та подальшої активізації кадрової політики Рада Міністрів СРСР прийняла постанову від 19 листопада 1988 р. № 1341 «Про заходи з удосконалення організації навчання керівних кадрів в Академії народного господарства при Раді Міністрів СРСР». На Академію покладалося науково-методичне керівництво та надання допомоги головним галузевим та міжгалузевим інститутам підвищення кваліфікації з питань підготовки керівних кадрів, навчання професорсько-викладацького складу цих навчальних закладів.

За період з 1978 по 1988 рр. в Інституті підвищення кваліфікації керівників вищої ланки державного управління Академії народного господарства при Раді Міністрів СРСР пройшли навчання 7 905 осіб, серед яких були: міністри, керівники відомств СРСР та союзних республік та їх заступники; начальники головних управлінь та управлінь міністерств, відомств СРСР та союзних республік; керівники об'єднань, великих підприємств та організації та ін. [2, с. 24 – 26].

Наприкінці 1980-х рр. провідне становище партійної освіти було суттєво послаблено. У перебудовні роки, коли було взято курс на розмежування партійного та радянського керівництва й позбавлення КПРС керівної ролі в державі, в Україні було створено Республіканський інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів при Раді Міністрів УРСР для керівних працівників та провідних спеціалістів республіканських, галузевих і територіальних органів управління, керівників великих об'єднань, підприємств та організацій (постанова Ради Міністрів УРСР від 2 жовтня 1989 р.) [9].

У грудні 1990 р. зазначений навчальний заклад уряд республіки перетворив на Республіканський інститут підготовки менеджерів при Раді Міністрів УРСР. Самі ж ВПШ у 1990 р. стали перетворюватися на Інститут політології та соціального управління. Так, того ж 1990 р. такий статус отримали обидві існуючі ВПШ – Київська та Одеська.

Під час створення вищих навчальних закладів для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державно-управлінських кадрів у пострадянський період партійна система освіти доволі часто ставала базою для цього процесу. Тут визначилися два шляхи: перший – реорганізація партійного освітнього закладу в державно-управлінський вищий навчальний заклад нового зразка, другий – використання матеріальної бази та кадрів для створення нових структур. Першим шляхом пішли, зокрема, у Російській Федерації, де офіційно визнано, що ВПШ та АСН при ЦК КПРС стали Російською академією управління при Раді Міністрів РРФСР, яку було реорганізовано розпорядженням Президента РРФСР Б. М. Єльцина від 5 листопада 1991 р. у Російську академію управління (з 1994 р. – Російська академія державної служби при Президентові Російської Федерації, з 2010 р. – Російська академія народного господарства та державної служби при Президентові Російської Федерації).

У незалежній Україні Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України було створено рішенням Президента України від 4 березня 1992 р. на базі урядового Республіканського інституту підготовки менеджерів [10]. Проте частину матеріальної бази закладів партійної освіти було використано для розбудови структури Української (Національної) академії державного управління при Президентові України. Так, Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ при Президентові України розташовано в приміщенні колишньої Київської ВПШ (вул. Мельникова, 36), хоча вся будівля відійшла у власність Київського національного університету імені Тараса Шевченка. А Одеський регіональний інститут НАДУ при Президентові України отримав матеріальну базу корпусів та гуртожитків колишньої Одеської ВПШ. Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України розміщено в будівлі колишнього Університету марксизму-ленінізму при Харківському обкомі Компартії України.

Висновки. Отже, радянська система професійного навчання державно-управлінських кадрів, що пройшла шлях численних реорганізацій, передбачала створення спеціальних вищих навчальних закладів для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації партійних працівників з очними та заочними формами навчання. Навчання на очному відділенні, що мало вікові обмеження (до 35 років),

тривало декілька років (остаточно термін зупинився на позначці 2 роки), передбачало стипендіальне забезпечення, отримання диплому про вищу освіту та обов'язкове працевлаштування на керівні посади. Поруч із партійною існувала подібна система підготовки комсомольських та профспілкових кадрів. Зазначені системи були відкритими для зазначених працівників. Система навчальних закладів при органах виконавчої влади передбачала спільне навчання як радянських працівників, так і керівників та спеціалістів підприємств, установ, організацій, які були поза межами владної вертикалі. У державі відбувався постійний пошук людей до 35 (іноді до 45 років), які мали стати резервом для заміщення керівних посад у партійних та радянських органах, і, як свідчить досвід переважної кількості країн пострадянського простору, навчальні заклади цієї системи стали базою, на якій після 1991 р. стала створюватися система навчання державних службовців.

Список використаних джерел

1. **Академия** общественных наук при ЦК КПСС / А. Н. Захариков // Большая советская энциклопедия. В 30 т. – М. : Сов. энцикл., 1969 – 1978. – Режим доступу : slovari.yandex.ru.
2. **Афанасьев В. Я.** Подготовка управленческих кадров для государственной службы : монография / В. Я. Афанасьев. – М. : ГУУ, 2000. – 182 с.
3. **Бухарин Н. И.** Азбука коммунизма / Н. И. Бухарин, Е. А. Преображенский. – Режим доступу : uchebnik-besplatno.com/uchebnik-teoriya-politiki/sovetskaya-partiynaya-shkola.html.
4. **Державна** влада в добу хрущовської «відлиги» (1956 – 1964 рр.) // Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін [та ін.] ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол. С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) [та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України ; Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 2. – С. 403 – 434.
5. **Державна** служба у незалежній Україні // Історія державної служби в Україні : у 5 т. / О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородін [та ін.] ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол. С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) [та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України ; Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 2. – С. 471 – 510.

6. **Деякі** аспекти історичного досвіду підготовки кадрів управління в Україні в контексті вдосконалення професійного навчання державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування в сучасних умовах / П. Назимко, Л. Гогіна, О. Воронько, Ю. Іванченко // Вісн. НАДУ. – 2006. – № 2. – С. 81 – 90.

7. **Кабанов А. Т.** Партийные школы КПСС / А. Т. Кабанов. – Режим доступу : bse.sci-lib.com/article087193.html.

8. **О мерах** по дальнейшему улучшению подготовки руководящих партийных и советских кадров : постановление ЦК КПСС от 26 июня 1956 г. – Режим доступа : law7.ru/base98/part8/d98ru8962.htm.

9. **Про затвердження** Положення про Республіканський міжгалузевий інститут підвищення кваліфікації керівних працівників при Раді Міністрів УРСР : постанова Ради Міністрів Української РСР від 2 жовт. 1989 р. № 246. – Режим доступу : zakon1.rada.gov.ua.

10. **Про створення** Інституту державного управління і самоврядування : указ Президента України від 4 берез. 1992 р. № 126 // Збірник указів Президента України. – 1992. – № 1.

11. **Серьогін С. М.** Влада і державна служба: історичний аспект : навч. посіб. / С. М. Серьогін. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – 194 с.

12. **Серьогін С. М.** Державний службовець у відносинах між владою і суспільством : монографія / С. М. Серьогін. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – 456 с.

13. **Спирин А. А.** Подбор, расстановка и воспитание руководящих кадров: из опыта работы парторганизаций Украины / А. А. Спирин. – К. : Выща шк., 1988. – 247 с.

14. **Черепанов В. В.** Основы государственной службы и кадровой политики : учебник / В. В. Черепанов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити-Дана, 2010. – 679 с.